

Anna Zaręba, Piotr Reda

Analiza historyczno-krajobrazowa założenia pałacowo-parkowego w Trzebieiszowicach

Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum 9/2, 159-169

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ANALIZA HISTORYCZNO-KRAJOBRAZOWA ZAŁOŻENIA PAŁACOWO-PARKOWEGO W TRZEBIESZOWICACH

Anna Zaręba¹, Piotr Reda²

¹Uniwersytet Wrocławski

²Uniwersytet Zielonogórski

Streszczenie. Krajobraz kulturowy związany z doliną Białej Łądeckiej na odcinku od Żelazna do Radochowa tworzą m.in. założenia pałacowo-parkowe w Żelaźnie, Oldrzychowicach Kłodzkich, Trzebieszowicach i Radochowie. We współczesnym przekształconym krajobrazie doliny malowniczość rzeki i jej znaczenie rekreacyjne zostały niejednokrotnie ztracone. Negatywnych przekształceń i zaniedbań doświadczył także zespół pałacowo-parkowy w Trzebieszowicach. Artykuł przedstawia wyniki analiz historycznych oraz ich porównanie z obecnym stanem zagospodarowania parku w Trzebieszowicach. Uwzględniono także powiązania krajobrazowe zespołu oraz potrzebę jego rewaloryzacji w odniesieniu do całego systemu zieleni kształtowanego wzdłuż doliny Białej Łądeckiej.

Słowa kluczowe: krajobraz, założenie pałacowo-parkowe, rewaloryzacja, Biała Łądecka, Trzebieszowice

WSTĘP

Sztuka ogrodowa w Polsce ma bogatą tradycję, której świadectwem jest znaczna liczba istniejących parków i ogrodów. Wiele założeń ogrodowych i parków zostało zniszczonych i zdewastowanych w wyniku działań wojennych lub zaniedbanych po II wojnie światowej. Nastąpiły zmiany w sposobie gospodarowania i zarządzania tego typu obiektami. Przerwana została ciągłość zapewniająca świetność dworów i pałaców, wraz z otaczającymi je ogrodami i parkami [Majdecki 1972]. Wiele założeń ogrodowych znanych jest jedynie z przekazów archiwalnych, kartograficznych, ikonograficznych i innych. W roku 1951 powstały Pracownie Konserwacji Zabytków zajmujące się m.in. sporządzeniem dokumentacji historycznej i realizacyjnej historycznych ogrodów i parków [Majdecki 1993]. Najcenniejsze założenia ogro-

Adres do korespondencji – Corresponding author: Anna Zaręba, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Uniwersytet Wrocławski, 50-137 Wrocław, pl. Uniwersytecki 1, e-mail: zareba@geogr.uni.wroc.pl

dowe stały się przedmiotem gruntownych opracowań i realizacji konserwatorskich o dużym znaczeniu. Pierwszy projekt rewaloryzacji parku w Wilanowie opracował G. Ciolek już w roku 1943. Według projektów tego autora były wykonane prace w cennych ogrodach i parkach: Nieborowa (1947–1952), Rogalina (1949–1951), Arkadii (1951–1954), Pszczyny (1963–1970) oraz częściowo Łańcuta w latach 60. Duży zakres prac konserwatorskich wykonano w zespole parkowym Łazienek Królewskich i Belwederu w Warszawie według projektu L. Majdeckiego (1961–1975). Mniej liczne są przykłady rewaloryzacji parków użytkowania publicznego, które nie zmieniły swojego pierwotnego przeznaczenia. Są to przede wszystkim: park uzdrowiskowy w Busku-Zdroju (L. Majdecki, 1979–1980), Planty w Krakowie (J. Bogdanowski z zespołem, 1985–1980), park Źródlika w Łodzi (G. Ojczyńska, 1987) [Majdecki 1993]. Dobrze utrzymane są założenia ogrodowe wykorzystywane częściowo np. na stadniny koni (stadniny w Janowie, Mosznie, Krasnem, Książu itp.)

Z krajobrazem doliny Białej Łądeckiej związane są liczne założenia pałacowo-parkowe. Jednym z najsłynniejszych z nich jest zespół parkowy w Trzebieiszowicach, zlokalizowany w gminie Łądek Zdrój (rys. 1). Wraz z niekorzystnymi zmianami po drugiej wojnie światowej związanymi z zagospodarowaniem doliny Białej Łądeckiej degradacji uległ również park w Trzebieiszowicach. Do tej pory nie powstał projekt rewaloryzacji tych założeń w dolinie Białej Łądeckiej, ani też projekt kompleksowego zagospodarowania doliny, w tym odcinka od Żelazna do Radochowa i włączenia dawnych rezydencji w system zieleni (korytarzy ekologicznych) kształtowany wzdłuż rzeki.

Opracowanie to jest wynikiem cząstkowych analiz krajobrazowo-przestrzennych prowadzonych na potrzeby projektu badawczego finansowanego przez Ministerstwo Nauki i Informatyzacji: „Rewaloryzacja założeń pałacowo-parkowych w dolinie Białej Łądeckiej na odcinku od Żelazna do Radochowa” (nr 4 T07F 001 27).

Rys. 1. Współczesny widok na pałac w Trzebieiszowicach od strony parku dolnego (fot. A. Zaręba)

Fig. 1. Contemporary view of palace from the lower park (photo by A. Zaręba)

CELE PRACY

Celem opracowania jest przedstawienie wyników analiz przyrodniczo-krajobrazowych z uwzględnieniem zachowania układu historycznego zespołu pałacowo-parkowego w Trzebieszowicach. Posłużą one w dalszych badaniach do opracowania koncepcji i projektu zagospodarowania terenu. Będzie w nim podkreślona rola rzeki Białej Łądeckiej (jej znaczenie funkcjonalne, przyrodnicze i krajobrazowe) jako jednej z głównych osi założonego rozwoju regionalnego.

METODY BADAŃ

Analizy historyczne wykonano w oparciu o badania źródeł literaturowych. Najważniejszymi były tu studia historyczne opracowane przez Eysymontta [1968, 1984], litografia Pompejusa [1852] (rys. 2), ewidencja parku Wieromei i in. [1976] oraz analizy Paprzyckiej [2003].

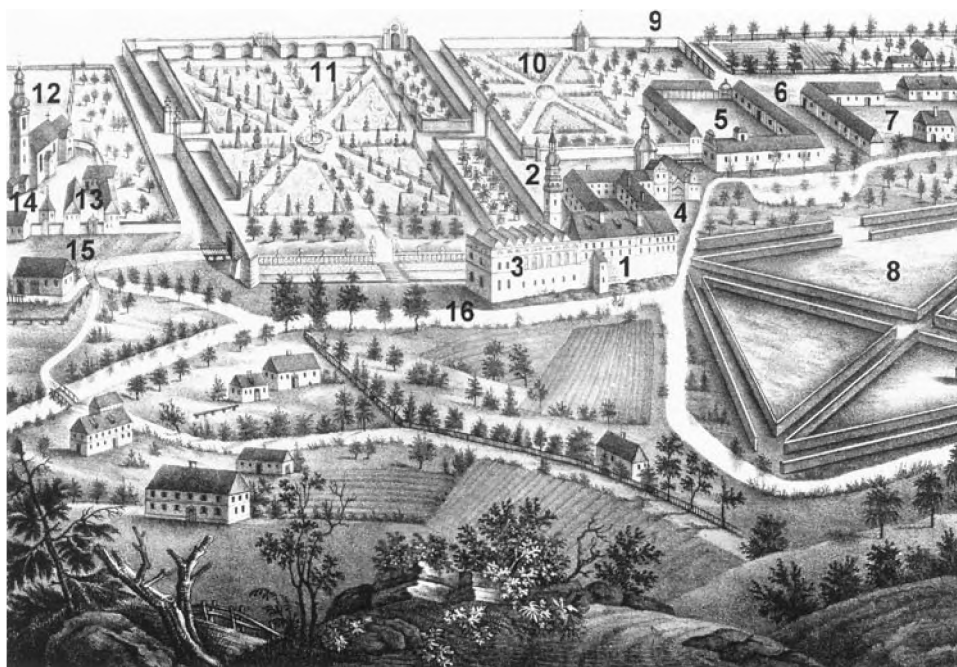
Podczas kilkakrotnych badań terenowych wykonano rozpoznanie aktualnego stanu zagospodarowania zespołu pałacowo-parkowego. Przeprowadzono wtedy inwentaryzację zagospodarowania terenu oraz szczegółową inwentaryzację szaty roślinnej, w tym inwentaryzację dendrologiczną wszystkich najważniejszych okazów drzew i krzewów. Kartografię zebranych danych wykonano na mapach zasadniczych terenu w skali 1 : 500. Podczas badań terenowych sporządzono także inwentaryzację otoczenia zespołu pałacowo-parkowego oraz wzajemnych powiązań krajobrazowych. Wyniki tych badań skartowano na mapach topograficznych w skali 1 : 10 000. Wykonano również dokumentację fotograficzną badanych elementów zespołu i jego otoczenia.

Otrzymane wyniki poddano analizom pod kątem stopnia zachowania elementów i całego układu historycznego oraz współczesnych możliwości i potrzeb rewaloryzacji krajobrazu kulturowo-przyrodniczego.

POŁOŻENIE I RYS HISTORYCZNY

Wieś Trzebieszowice położona jest na Dolnym Śląsku w dolinie rzeki Białej Łądeckiej, na wysokości 360–390 m n.p.m., pomiędzy Górami Złotymi a pasmem Krowiarki. Otaczają ją wzgórza: Sosenka (482 m n.p.m.), Kraglik (478 m), Goruszka (450 m) – od północy oraz Koleba (620 m) i Różanka (651 m) – od południa. Miejscowość ta ma charakter długiej wsi łańcuchowej, choć obecnie dawny układ łańcuchowy jest już słabo czytelny. Nad krajobrazem Trzebieszowic góruje zlokalizowany na wzgórzu kościół parafialny św. Andrzeja pochodzący z XVII w. (w obecnym kształcie od 1813 r.). Przez wieś płynie szerokim, uregulowanym korytem rzeka Biała Łądecka. Administracyjnie Trzebieszowice należą do gminy Łądek Zdrój.

Najstarsze znane dokumenty, z pierwszej połowy XII w., informują o tym, że pierwszym właścicielem wsi Trzebieszowice (niem. *Kunzendorf*) był duży, znany na

Rys. 2. Litografia F.A. Pompejusa z 1738 roku [Pompejus 1852]

Objaśnienia: 1 – pałac (zamek) hrabiowski (Gräflich Schloß), 2 – wieża wartownicza (Wächter-Turm), 3 – wielka owocarnia, oranżeria (große Fruchthaus), 4 – młyn palacowy (Schlossmühle), 5 – browar (Bräuhaus), 6 – suszarnia i mieszkanie piwowara (Dürrhaus und Bräuerwohnung), 7 – dwór Mayera, folwark (Mayerhof, Vorwerk), 8 – bażanciarnia i zwierzyńiec (Fasan- und Thiergarten), 9 – ogród drzewny (Baumgarten), 10 – ogród użytkowy – warzywny (kuchenny) (Kuchelgarten), 11 – ogród ozdobny i miłości (Zier- und Lustgarten), 12 – kościół (Kirche), 13 – plebania z zabudowaniami (Pfarrhof), 14 – szkoła (Schule), 15 – młyn wiejski (Dorfmühle), 16 – rzeka Biała Łądecka (Bielefluß)

Fig. 2. Lithography of F.A. Pompejus from 1738

Legend: 1 – count's palace, 2 – watch tower, 3 – great orangery, 4 – water mill, 5 – Brewery, 6 – drying plant and brewer's apartment, 7 – mayer's estate manor, grange, 8 – pheasantry and deerpark, 9 – wood garden, 10 – utilitarian garden – kitchen garden, 11 – pleasure garden and love garden, 12 – church, 13 – parsonage with buildings, 14 – school, 15 – contry mill, 16 – Biała Łądecka river

ziemi kłodzkiej i bardzo moŜny ród Panwitzów. Późniejsza historia tej miejscowości związana jest jednak z rodem Reichenbachów. Pierwszym właścicielem majątku z tego rodu był wymieniony w ówczesnych dokumentach w 1337 r. Hans von Reichenbach (zwany teŜ von der Biele, czyli „z Bielawy”). W tych czasach istniały w Trzebiezowicach dwa osobne folwarki: starszy – dwór rycerski *Rothenhof* i młodszy – *Scheibenhof*. Hans von Reichenbach wszedł w ich posiadanie w 1347 r. Połączono je w jeden folwark, nazywany odtąd zamiennie *Rothenhof* lub *Scheibenhof* [Eysymontt 1968, 1984].

Pod koniec XV w. pojawiają się w dokumentach wzmianki o istniejących w Trzebiezowicach także innych dworach: *Niederhof*, *Oberforwerk* (czyli „dwór górny”) i *Steinhof* (czyli „kamienny dwór” lub „dwór na skale”). Właścicielem folwarków *Niederhof* i *Oberforwerk* był Hans von Reichenbach (zwany także Bieler), imiennik i daleki następca założyciela trzebiezowickiej gałęzi rodu Reichenbachów. Folwark *Steinhof* należał zaś do Valentina von Panwiza (zwanego też Pieske). *Steinhof* wybudowano na wysokim stromym brzegu Białej Łądeckiej, w miejscu obecnego pałacu. Miał charakter obronny i dlatego aż do czasów obecnych w dokumentach funkcjonują równolegle dwie nazwy – pałac i zamek. Zachowały się jego ślady w postaci fragmentów starych murów wplecionych w obecny pałac. Hans von Reichenbach ożenił się z córką Valentina, Dorotą von Panwitz i w 1498 r. otrzymał *Steinhof* od swego teścia. W ten sposób stał się najzamożniejszym właścicielem w Trzebiezowicach posiadającym wszystkie ważniejsze folwarki: *Rothenhof*, *Niederhof*, *Oberforwerk* i *Steinhof*. Dobra odziedziczył jego syn Sigismund, a po jego śmierci w 1552 r. – jego wnuk Hans. Po śmierci Hansa nastąpiło rozdzielenie dóbr między kilku właścicieli z rodu Reichenbach. Folwark *Steinhof* przypadł synowi Hansa Christophowi, *Rothenhof* – Adamowi, a *Oberforwerk*, zwany w tym czasie już *Oberhof*, Sigismundowi von Reichenbach (bratu Hansa) [Eysymontt 1968, 1984].

W okresie wojny trzydziestoletniej omawiane majątki trzebiezowickie były w rękach braci von Reichenbach: Christopha – *Steinhof*, Hansa – *Rothenhof* oraz Georga – *Oberhof*. Za opowiedzenie się po stronie protestantyzmu i partii antyhabsburskiej ukarano ich jednak konfiskatą posiadanych dóbr. Największy z majątków, dwór *Steinhof*, w 1625 r. przekazano ulubieńcowi cesarskiemu von Stredele, a później jego właścicielem został tyrolczyk von Montani. W 1709 r. dwór wykupił Georg Olivier (Freiherr) Graf von Wallis, który wkrótce stał się właścicielem całych Trzebiezowic. Jego następcą był Stephan Olivier Reichsgraf von Wallis. W 1783 r. Trzebiezowice kupił hrabia von Schlabrendorf. W pierwszej połowie XIX w. właścicielem majątku został Joseph Landgraf zu Fürstenberg, a po jego śmierci przez wiele lat władala nim wdowa Landgrafina zu Fürstenberg. W drugiej połowie XIX w. właścicielką majątku została Theresia von Harbuval-Chamaré, a po niej jej syn Pius, a następnie wdowa po nim – Wanda. W 1917 r. właścicielem pałacu i majątku był wymieniony Królewski Radca Handlowy, Georg Müller [Eysymontt 1968, 1984].

Pierwotny pałac *Steinhof* wybudowano prawdopodobnie w XV w. jako budowlę mieszkalno-obronną na wysokiej skale nad rzeką. W zasadzie niedostępny był tylko od strony rzeki, lecz jego posadowienie na szczycie wzgórza dawało możliwość szerokiej obserwacji terenu. Taki sposób lokalizacji dworu wskazuje na tradycje górskiego budownictwa zamkowego. Nowy, renesansowy pałac wybudowano około 1613 r., co potwierdza zachowana do dziś data umieszczona na portalu skrzydła wschodniego. Ze starego pałacu-zamku zachowano jedynie kilka pomieszczeń i część murów najniższych kondygnacji. Właścicielem nowego pałacu był Christoph von Reichenbach [Eysymontt 1968, 1984].

Kolejnej rozbudowy i przebudowy pałacu w stylu barokowym dokonali w pierwszej połowie XVIII w. nowi właściciele: Georg Olivier (Freiherr) Graf von Wallis oraz jego następca Stephan Olivier Reichsgraf von Wallis. Rozbudowali oni przede

wszystkim główny budynek o zachodnie skrzydło, lokując w nim dużą dworską stajnię i wozownię, a nad nimi dużą oranżerię. Rozbudowano w tym czasie także wieżę pałacową, którą nakryto niezachowanym do dziś barokowym „cebulastym” helmem. Przemiany dotyczyły także całego terenu dworu, w tym przypałacowych ogrodów [Eysymontt 1968, 1984].

Istotna przebudowa pałacu miała też miejsce na początku XX w. w 1905 r., kiedy właścicielką dworu była Wanda von Harbuval-Chamaré. Wtedy to nakryto wewnętrzny dziedziniec pałacu dużym przeszklonym dachem, tworząc „ogród zimowy” [Eysymontt 1984]. Pomieszczenie to zaopatrzone w kominek, a na ścianach zawieszono trofea myśliwskie.

Po II wojnie światowej pałac odbudowano dopiero w latach 1968÷1970 [Wieroniej 1976]. Obecnie po niedawnej zmianie właściciela trwa jego remont.

ANALIZA HISTORYCZNA ZESPOŁU PAŁACOWO-PARKOWEGO

Obecna kompozycja zespołu pałacowo-parkowego jest pozostałością po założeniu powstałym w pierwszej połowie XVIII w. podczas przebudowy całego dworu przez Georga Oliviera von Wallisa oraz jego następcę Stephana Oliviera von Wallisa.

Wygląd całego dworu (pałacu, zabudowań folwarcznych, ogrodów i parku) oraz najbliższego otoczenia z tego okresu ilustruje litografia z 1738 r. Franza Augusta Pompejusa, zamieszczona w jego książce w 1852 r. [Pompejus 1852] (rys. 2). Widoczny tam pałac znajdował się na otwartym terenie. W skład zespołu zabudowań wchodził kompleks zabudowy pałacu oraz dwa kompleksy zabudowań gospodarczych z wewnętrznymi dziedzińcami. Pałac miał otwarty jeszcze wtedy dziedziniec wewnętrzny, wysoką wieżę z barokowym helmem, duże skrzydło zachodnie ze stajnią i wozownią na dole oraz oranżerią na górze i przyległy do północno-wschodniego narożnika młyn pałacowy. Dalej na północny wschód od pałacu znajdował się zespół zabudowy folwarcznej – browar z suszarnią i mieszkaniem piwowara oraz właściwy folwark.

Tereny zieleni wokół pałacu ukształtowane były w postaci kilku oddzielnych i różniących się ogrodów, założonych na regularnych, prostokątnych parcelach. Główny ogród ozdobny, pełniący jednocześnie rolę „ogrodu miłości”, przylegał bezpośrednio do pałacu od strony północno-zachodniej. Tradycja „ogrodów miłości” wywodziła się jeszcze ze średniowiecza. Sytuowano je poza murami zamku i służyły jako miejsce spotkań i zabaw młodzieży dworskiej oraz miejsce turniejów rycerskich [Siewniak i Mitkowska 1998]. Użycie przez Pompejusa na litografii terminu *Lustgarten* może być echem istniejącego w tym miejscu „ogrodu miłości” jeszcze z czasów dawnej siedziby rycerskiej *Steinhof*. Ogród ozdobny otoczony był murem, a centrum układu stanowiła fontanna. Prowadziło do niego pięć wejść: dwie szerokie bramy na osi wschód-zachód, brama ogrodowa od północy oraz furtka w południowo-zachodnim narożniku prowadząca z kierunku kościoła. Od południa ogród zamknięty był tarasem widokowym z ozdobną balustradą i dwoma rzeźbami, z którego rozciągał się widok na rzekę. Taras ten pełnił rolę popularnego w ogrodach barokowych belwederu. Prowadziło z niego szerokie zejście schodami w kierunku Białej

Łądeckiej. Główną kwadratową parcelę ogrodu ozdobnego poprzecinano prostymi alejami tworzącymi cztery osie w układzie promienistym. Główne osie przebiegały w układzie wschód-zachód oraz północ-południe. Wzdłuż wszystkich osi nasadzono aleje z drzew, z których większość miała formy strzyżone w graniastosłupy i baniaste figury. Promienisty układ alei zapewniał wrażenia widokowe z dwóch najważniejszych osi kompozycyjnych: jednej z widokiem na Białą Łądecką, drugiej, poprzecznej do pierwszej, z widokiem na kościół. Oś wschód-zachód akcentowały na granicy ogrodu ozdobne bramy. Trójkątne parcele, powstałe pomiędzy alejami osi widokowych, wypełnione były ornamentami kwiatowymi zaczerpniętymi z popularnych w XVIII w. wzorników. W skład ogrodu ozdobnego wchodziły także po stronie wschodniej dwie prostokątne parcele wydzielone prawdopodobnie wysokim strzyżonym żywopłotem z rozmieszczonymi wewnątrz regularnie drzewami. W jednej z nich drzewa posadzono w gruncie. W drugiej, przylegającej do pałacu, ustawiano w sezonie letnim kubły z drzewami egzotycznymi przechowywanymi zimą w pobliskiej oranżerii. Parcela ta pełniła rolę popularnego w XVIII w. tzw. ogrodu letniego [Pompejus 1852, Eysymontt 1968].

Na północ od pałacu, na przyległym do browaru terenie, założono mniejszy regularny ogród pełniący funkcję warzywnego ogrodu użytkowego. Ogród ten w uproszczony sposób powielał kompozycję ogrodu ozdobnego. Był również założony na regularnym planie kwadratu z położonym centralnie placykiem (prawdopodobnie z elementem wodnym) i odchodzącymi od niego promieniście trzema osiami. Do ogrodu użytkowego od wschodu przyległa parcela z regularnie rozmieszczonymi drzewami. Jest ona na litografii Pompejusa [1852] opisana jako „Der Baumgarten”, czyli „ogród drzewny”. Według Siewniaka i Mitkowskiej [1998] „ogród drzewny” jest formą ogrodu, w której podstawowy element kompozycyjny stanowią regularnie rozmieszczone drzewa. W przypadku ogrodu w Trzebiezowicach był on prawdopodobnie jednocześnie rozwinięciem ogrodu użytkowego w postaci sadu owocowego. Dalej na wschód rozciągał się podłużny ogród wydzielony płotem. Widoczne tam równoległe ślady orki każą zakwalifikować go także do zespołu ogrodów użytkowych [Pompejus 1852, Eysymontt 1968].

Bezpośrednio do pałacu od strony wschodniej i południowo-wschodniej przylegał park. Jego mniejsza – północna część w postaci krajobrazowego zadrzewienia związana była z ciekim wodnym – dopływem Białej Łądeckiej oraz zlokalizowanym na jego osi stawem parkowym. Zdecydowanie większą – południową część parku tworzył natomiast rozległy zwierzyńiec z bażanciarnią. Stanowił on podstawowy i dominujący element kompozycyjny w tej części założenia pałacowo-parkowego. Zwierzyńiec miał również charakter regularny w postaci dużej, prostokątnej parceli przeciętej wychodzącymi od jej narożników dwoma osiami [Pompejus 1852, Eysymontt 1968].

W pierwszej połowie XIX w. (prawdopodobnie po 1820 r.), gdy właścicielką dworu była Landgrafina zu Fürstenberg, przebudowano całe założenie ogrodowe na styl parkowy. Na terenie dawnego zwierzyńca powstał wówczas park krajobrazowy. Był on zaopatrzony w rozległe polany otoczone drzewami. Regularny charakter utraciły również ogród ozdobny i warzywny. W XIX w. i na początku XX w., gdy właścicielem majątku był ród von Harbuval-Chamaré, na polanach w parku krajo-

brazowym sadzono liczne gatunki drzew iglastych krajowych i aklimatyzowanych [Eysymontt 1968, Wieromiej 1976].

Regularny układ zespołu pałacowo-parkowego, widoczny na litografii z 1738 r., nie zachował się do czasów współczesnych. Pozostałością po regularnym kształcie ogrodu ozdobnego jest ogrodzenie od zachodu i północy oraz kamienna balustrada i taras widokowy od południa (rys. 3). Część parku znajdująca się pomiędzy dawnymi ogrodami ozdobnym i warzywnym pełni współcześnie, podobnie jak w przeszłości, funkcję dojazdu do pałacu. Tylko ona ma obecnie charakter regularny w postaci owalnego zieleńca. Współcześnie dawny ogród ozdobny i warzywny nie mają osi kompozycyjnych, a ich historyczny regularny układ jest nieczytelny. Wschodnia część założenia parkowego ma obecnie stosunkowo dobrze zachowany, nadany jej w XIX w., charakter parku krajobrazowego. Częściowo przekształcił go niekontrolowany wzrost samosiewów oraz nieprzemyślane nasadzenia drzew na terenie dawnych rozległych polan. Współczesny układ komunikacyjny zespołu pałacowo-parkowego powstał w czasie odbudowy pałacu w latach 1968÷1970 [Wieromiej 1976]. W parku krajobrazowym przy wschodniej części pałacu zachował się mostek nad dawnym ciekim łączącym staw parkowy z Białą Łądecką. Ciek ten obecnie zamieniono na podziemny rurociąg. Z elementów rzeźbiarskich przetrwała kamienna balustrada przy tarasie widokowym w dawnym ogrodzie ozdobnym, pozbawiona niestety posągów, widocznych są na litografii z 1738 r. [Pompejus 1852]. Z całego zespołu zabudowy zachował się pałac oraz resztki zabudowy folwarcznej dawnego browaru.

Rys. 3. Współczesny wygląd tarasu widokowego w dawnym ogrodzie ozdobnym (fot. A. Zaręba)

Fig. 3. Contemporary appearance of the view terrace in former pleasure garden (photo by A. Zaręba)

Zespół pałacowo-parkowy w Trzebiezowicach wpisany jest do rejestru zabytków pod numerem 654 W/t (wpis z 19.07.1977 r.) [Wieronij i in. 1976]. Współcześnie ma on charakter krajobrazowego parku dendrologicznego [Wieronij i in. 1976].

WSPÓŁCZESNA SZATA ROŚLINNA

Obecna szata roślinna założenia parkowego w Trzebiezowicach jest wynikiem wzajemnego nałożenia się elementów historycznych, w postaci starych okazów drzew, oraz współczesnych niekontrolowanych samosiewów i dosadzeń. Drzewostan nie wykazuje już regularnej historycznej kompozycji, ma charakter krajobrazowy. Na całym terenie dominują drzewa rodzime: lipa drobnolistna i szerokolistna, klon pospolity i jawor, jesion wyniosły, dąb szypułkowy, a w części dawnego parku krajobrazowego – także olsza czarna i świerk pospolity. Na całym terenie rosną ponadto liczne okazy drzew aklimatyzowanych, np.: żywotnik olbrzymi i zachodni, miłorząb dwukłapowy, cyprysik groszkowy, nutkajski i Lawsona, sosna wejmutka, czarna i smołowa, świerk kłujący i serbski, cypryśnik błotny, modrzewnik chiński i dagle-
zja zielona.

Otwarte przestrzenie w bezpośrednim sąsiedztwie pałacu mają formę zdegradowanych trawników z dominacją życicy trwałej i wiechliny łąkowej. Polany w części krajobrazowej porasta natomiast roślinność typowa dla wielogatunkowych łąk świeżych i miejscami wilgotnych. Problemem w ostatnich latach jest niekontrolowany rozrost samosiewów drzew i krzewów, a także rdestowca ostrokończystego.

ANALIZA POWIĄZAŃ KRAJOBRAZOWYCH

Lokalizacja „dworu na skale” (*Steinhof*) nad Białą Łądecką zamyka możliwość przejścia wzdłuż rzeki z parku w kierunku zachodniej części wsi. Zamknięcie powstałe z przyczyn praktycznych, związanych z pierwotną obronną funkcją pałacu-zamku, ma obecnie znaczenie krajobrazowe. Widok z mostu prowadzącego do kościoła na pałac w Trzebiezowicach należy do szczególnie malowniczych.

Granica parku od strony południowej prowadzi wzdłuż rzeki. Na obrzeżach parku rosną świerki, dęby, lipy, olsze i jawory. Północną granicę założenia stanowi droga lokalna, za którą rozciągają się łąki na południowym sklonie góry Goruszką. Od zachodu park graniczy z zabudowaniami kościelnymi, a od wschodu z zabudową wiejską. Obecnie główny wjazd do zespołu pałacowo-parkowego prowadzi od północy. Dostęp do zespołu jest możliwy również od strony południowo-wschodniej poprzez współczesną kładkę nad Białą Łądecką i boczną bramę parkową. Kładka ta stanowi obcy w krajobrazie element architektoniczny. Możliwe jest także dojście do parku od strony południowo-zachodniej – przez furtkę w murze oraz od strony północno-wschodniej – przez pozostałości zabudowy browarnianej. Przy wschodniej stronie bramy, głównej na terenie dawnego ogrodu warzywnego, po II wojnie światowej wybudowano garaże o odmiennym od zabudowy historycznej charakterze

architektonicznym. Po przeciwnej stronie wjazdu zlokalizowano tymczasowy parking wygrodzony betonowym murem.

Z wyżej położonej zachodniej części założenia parkowego (dawnego ogrodu ozdobnego) roztacza się widok na Białą Łądecką. Malowniczości krajobrazowi nadrzecznemu dodają pozostałości tarasu widokowego i schody z detalami architektonicznymi. W osi głównego wejścia, patrząc od palacu na północ, widoczna jest niezabudowana rozległa panorama ze wzgórzami Krąglik i Goruszka.

WNIOSKI

W związku z wykazaniem w badaniach słabym zachowaniem układu historycznego założenia ogrodowo-parkowego wskazana jest jego rewaloryzacja. Z uwagi na obecny drzewostan, w dużej mierze mający charakter powstałego spontanicznie starodrzewu, niemożliwe jest wierne odtworzenie rozległego, otwartego ogrodu ozdobnego widocznego na litografii z 1738 r. [Pompejus 1852]. Należy jednakże odtworzyć jego historyczny układ komunikacyjny w postaci promieniście rozchodzących się osi od centralnej dominanty. Elementem tym podobnie, jak w XVIII w., może być fontanna, ewentualnie dopuszczalna jest forma klombu czy placyku. Współczesny charakter krajobrazowy ogrodu na terenie dawnego zwierzyńca wyklucza odtworzenie regularnego układu kompozycyjnego. Tej części założenia należy przywrócić charakter parku krajobrazowego z XIX w. z rozległymi polanami.

Zespół pałacowo-parkowy w Trzebieszowicach ma szczególne znaczenie w kształtowaniu przyszłego rozwoju turystycznego w dolinie Białej Łądeckiej. W przyszłej koncepcji i projekcie rewaloryzacji krajobrazu nadrzecznego należy założyć powstanie wzdłuż Białej Łądeckiej terenów zieleni, tworzących ciągi spacerowe z polanami rekreacyjnymi, powiązanych przestrzennie i funkcjonalnie z zachowanymi historycznymi założeniami parkowymi.

PIŚMIENNICTWO

- Eysymontt K., 1968. Studium historyczno-stylistyczne Ogrodu i Parku w Trzebieszowicach. Materiały Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu, oddz. w Wałbrzychu (maszynopis).
- Eysymontt K., 1984. Studium historyczno-architektoniczne Zespołu Dworskiego Trzebieszowice. Materiały Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu, oddz. w Wałbrzychu (maszynopis).
- Majdecki L., 1972. Historia ogrodów. PWN, Warszawa.
- Majdecki L., 1993. Ochrona i rewaloryzacja zabytkowych założeń ogrodowych. PWN, Warszawa.
- Paprzycka A., 2003. Kształtowanie przestrzeni w dolinie Białej Łądeckiej w oparciu o walory środowiska przyrodniczego i kulturowego. Politechnika Wrocławska, Wydział Architektury (praca doktorska).
- Pompejus F.A., 1852. Kurze geschichtliche Nachrichten zum Album der Grafschaft Glatz, Glatz.

- Siewniak M., Mitkowska A., 1998. Tezaurusz sztuki ogrodowej. Oficyna Wyd. „Rytm”, Warszawa.
- Wieronij T., Eysymontt K., Gal E., Madziarz E., Łabendza E., 1976. Ewidencja parku w Trzebieiszowicach. Materiały Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu, oddz. w Wałbrzychu (maszynopis).

HISTORICAL AND LANDSCAPE ANALYSIS OF THE PALACE AND PARK COMPLEX IN TRZEBIESZOWICE

Abstract. Cultural landscape connected with the Biała Łądecka valley from Żelazno to Radochów is formed by palace and park complexes in Żelazno, Oldrzychowice Kłodzkie, Trzebieiszowice and Radochów. In modern, transformed landscape picturesqueness of the river and its recreational significance was wasted. Negative changes are visible on the example of park and palace complex in Trzebieiszowice. This article presents results of historical analysis of the park in Trzebieiszowice and its comparison with current spatial management. Authors took into consideration landscape connections of the historical park and its necessity of revalorization with reference to green system shaped along the river.

Key words: landscape, park and palace complex, restoration, Biała Łądecka river, Trzebieiszowice

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 20.03.2009